

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2023. – Т. 48. – С. 197-204
DOI: 10.31861/mhpi2023.48.197-204

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2023. – Volume. 48. – pp. 197-204
DOI: 10.31861/mhpi2023.48.197-204

УДК 316.422+342.4;3240.12(045)

© Михайло Юрій¹
© Назарій Христан²

Міфопоетична образність категорій та космологічність гімнографії у давньоруській культурі

Історично міф виникає як спроба побудови на інтуїтивно-образному рівні сприйняття цілісної картини світобудови, здатної узагальнити емпіричний досвід і доповнити (з допомогою розумовозорових спекуляцій) його обмеженість. Таким чином, міф – це те, що з'являється в дописемних суспільствах: перекази про першопредків, богів, духів і героїв. Міфологічний комплекс, що набуває в обрядах синкретичних візуально-вербальних форм, виступає як специфічний спосіб систематизації знань про оточуючий світ. Під міфопоетикою трактується цілий комплекс понять («міфологема», «архетип», «поетичний космос» або система міфів), а також особливий тип мислення (міфомислення) і ритуал.

Щодо гімнографії (хвалебна пісня), то це загальна назва поетичних творів, пов'язаних із християнським богослужінням. Історія слов'янської гімнографії починається з перекладів, здійснених Кирилом і Мефодієм у другій половині IX ст. Твори гімнографії входили у різні збірники: тріоди, мінеї, молитовники, Часослов, Требник. У гімнографічних текстах знайшли також своє вираження «космологічні» уявлення християнських піснопісців. Парадигматична будова текстів відображала цілісну символічну концепцію світобудови і місце людини в ній.

Ключові слова: культура, міфопоетика, гімнографія, світогляд, світобудова, ставрографія, агіографія.

Mythopoetic Imagery of Categories and Cosmology of Hymnography in Ancient Russian Culture

Historically, a myth arises as an attempt to build a holistic picture of the world structure on an intuitive-figurative level, capable of summarizing empirical experience and supplementing (with the help of psychological speculations) its limitations. Thus, a myth is something that appears in preliterate societies: stories about ancestors, gods, spirits, and heroes. The mythological complex, which acquires syncretic visual-verbal forms in rites, acts as a specific way of systematizing knowledge about the surrounding world. A whole complex of concepts is interpreted under mythopoetics («mythologeme», «archetype», «poetic cosmos» or system of myths), as well as a special type of thinking (mythological thinking) and ritual. Mythopoetics studies methods of artistic assimilation and transformation of myth, mythological images and motifs, considers various principles of introducing archaic-mythological elements into the text, their functioning in culture.

In this case, the mythopoetic picture of ancient Russian culture, the integrity of the ethnocultural space was modeled by worldview categories. With the help of these concepts, the orientation of the ancient Russian man in culture was carried out, since the universal categories of culture are the defining categories of human consciousness.

As for hymnography (praise song), this is the general name of poetic works related to Christian worship. The history of Slavic hymnography begins with the translations made by Cyril and Methodius in the second half of the 9th century. Works of hymnography were included in various

¹ Доктор історичних наук, професор кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: mjuryu614@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-0965-6236>.

² Кандидат історичних наук, асистент кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: n.krystan@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-3601-2153>.

collections: triodes, minae, prayer books, Chasoslov, Trebnyk. The «cosmological» ideas of Christian songwriters also found their expression in hymnographic texts. The paradigmatic structure of the texts reflected a holistic symbolic concept of the universe and the place of man in it.

Keywords: culture, mythopoetics, hymnography, worldview, world structure, staurography, hagiography.

Постановка наукової проблеми. Будь-яка високоорганізована релігійна система, якою є і православна традиція, знаходить вираження як у писемних пам'ятках, так і у формах народної безписемної культури. Тому надзвичайно важливим є вивчення богослужбових текстів у зв'язку з рішенням питань взаємодії церковної і народної культурної традиції, оскільки саме в цих жанрах, що функціонували ніби на межі між елітарною культурою і культурою простолюду, можуть бути виявлені багато рис останньої.

Категорії культури, виступаючи константами ментальності, неминуче запам'ятовуються в різних знакових системах і першочергово у мові. І це дає підставу для розгляду якісної своєрідності синхронного зрізу культури на базі вивчення писемних пам'яток епохи. Завершена категоріальна парадигма культури може бути реконструйована саме на матеріалі постканонічних текстів релігійно-метафоричного змісту. Щодо категорій середньовічної культури, то вони поділяються на категорії космологічні: «простір» і «час», і категорії соціальні: «право», «багатство», «праця». Можна зазначити, що вказані категорії виступають за своєю суттю субкатегоріями щодо більш узагальненої структури – «природне», «соціальне» й «антропологічне», що охоплює три аспекти буття. Методика реконструкції системи категорій традиційної культури на підставі писемних пам'яток релігійного змісту, може бути застосована для розгляду різного історико-культурного матеріалу, в тому числі – християнської культури.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми міфопоетичної образності категорій та космологічності гімнографії у давньоруській культурі досліджуються у працях В. Горського, С. Кримського, Я. Калакури, А. Киридон, В. Коваленко, М. Паращевіна, М. Поповича, С. Плохія, О. Рафальського, С. Садовенко, А. Царенюка, Л. Чабак, М. Юрія та ін.

Мета статті полягає у характеристиці міфопоетичної образності категорій та космологічності гімнографії у давньоруській культурі. **Завдання статті** полягають у дослідженні синтезу міфологічних і християнських поглядів і їх впливу на становлення давньоруської гімнографії; у розкритті антропологічного аспекту давньоруської православної культури, що виражалось в дихотомізації будови людини; у вказівці на космологічні категорії, що утворюють хронотоп давньоруської православної культури, а саме: потрійному характері дії рівнів світобудови, Хресті у християнській культурі.

Виклад основного матеріалу. Категоріальна парадигма візантійської православної культури була сприйнята на Русі в процесі перекладу канонічних і постканонічних текстів на церковнослов'янську мову, причому значну частину перекладної візантійської письмової спадщини склали богослужбові поетичні тексти, що містяться в різних книгах церковного побуту. Створення вітчизняних гімнографічних творів, що склали єдиний збірник з перекладами візантійських текстів, стало можливим завдяки глибокому творчому освоєнню тих змістоутворюючих доміант, що були відбиті у православних гімнах.

Міфологічний вимір значеннєвих доміант культури, що конституують цілісну символічну систему православної культури, відтворюється різними жанрами гімнографічної поезії – *стихир*, *канонів*, *тропарів*, *кондаків*.

Вивчення синтезу міфологічних і християнських поглядів має враховувати цю особливість, оскільки виникає закономірне питання, чи йдеться про інтеграцію уявлень найдавніших культур у візантійську гімнографію, тобто про прояв у богослужбових текстах архаїчних індоєвропейських символічних форм мислення чи про взаємодію візантійської письмової традиції з культурою слов'ян у процесі перекладу візантійських служб на слов'янську мову семантичними засобами слов'янської культури. Найпростішим рішенням, на перший погляд, є роздільний розгляд візантійських і руських текстів, але і в такому випадку ігнорується факт їх спільного побутування, а отже, «присутності» у свідомості віруючих. У зв'язку з цим нагадаємо, що запропо-

нований М. Поповичем для розгляду специфіки руського Середньовіччя термін «троєвір'я» покликааний був підкреслити неоднорідність візантійської культурної спадщини³.

Основні ціннісні домінанти християнства названі в молитві Господній: «...так святиться Ім'я Твоє, так прийде Царство Твоє, так буде воля Твоя як на небесах і на землі»⁴. Ім'я Боже, Царство Небесне і єдність неба і землі в Богові складають ціннісну аксіоматику, що визначає місце людини в християнській культурі. Світ людей інтерпретувався носіями культури Середньовіччя як відображення світу вищої реальності.

Просторово-тимчасові категорії особливо важливі для вивчення проблеми культурного синтезу, оскільки утворюють хронотоп культури. Простір і взаємозалежний з ним час характеризують собою космологічні уявлення, зафіксовані у свідомості носіїв культури. У православній культурі взаємозв'язок простору і часу виражений ідеєю «єдності неба і землі». Вертикальна просторова організація світобудови припускає присутність єднального – «серединного» рівня, – у ролі якого варіативно виступають або «аер» (тобто повітря), або «море» – водна стихія. «Єдність неба і землі» є домінантною темою гімнографічної образності. Варіюючи в гімнографії, вона відтворюється в різних контекстах. Земля згадується як така, що піднеслася на небо (один з образів Богородиці – представниці людського, земного світу), а небо – як таке, що зійшло на землю (образ Бога).

На образно-символічному рівні ідею «єдності неба і землі», цілісного образу всесвіту виражає Хрест, семантика якого є значно ширшою, ніж зняття голгофської страти. Семантичне сполучення Хреста як образу «єдності неба і землі» і хреста як образу життєвого шляху людини зумовлює космологічний аспект християнської антропології, тобто розуміння життя християнина як сходження, вертикально орієнтованого часу. Семантичний взаємозв'язок уявлень про життєвий шлях як про траєкторію (просторовий аспект) і як про період земного існування (темпоральний аспект) характерний для усіх без винятку архаїчних культур, що знайшло своє вираження в мові⁵.

По горизонталі просторово-тимчасовий семантичний взаємозв'язок хронотопа давньоруської православної культури характеризується «богослужбовим циклом», тобто проходженням річного кола, що відтворює євангельські події, події християнської історії і есхатологічну темпоральну перспективу. Образи святих, що прославляються, церковні свята осмислюються як позачасові – це ритуальне відтворення сукупності трьох модусів часу (минулого, сьогодення і майбутнього). На плані мови це відбито в семантиці дієслівної форми аориста. Отже, час річного богослужбового циклу з'являється в модусі «вічність», і саме цей модус синтезує міфопоетичний образ одноразового співіснування різних шарів часу.

Антропологічні категорії розкривають уявлення носіїв традиції про людську природу («будову людини»), призначенні людей і діяльності. Антропологічний аспект давньоруської православної культури виражений у дихотомізації будови людини: «внутрішня і зовнішня людина», «душа і плоть». Категорія, що характеризує правильну, тобто ціннісно-орієнтовану дію, пов'язана з уявленням про необхідність удосконалення «внутрішньої людини»: розуму, душі і почуттів. Таке удосконалення досягається «словесним служінням» – «високою думкою», «світлим серцем» і «чистими вустами»⁶.

Категорія «словесне служіння» (або «словесність») пояснює не тільки моральну рису внутрішньої дії, але і дію зовнішню, оскільки гріховне діяння витлумачується як «безсловесне», тобто уподібнення людини тварині. Крім того, ця категорія має на увазі єдине призначення і людини, і християнського народу, і всього створеного світу – стихії і природні об'єкти володіють, на думку гімнографів, потенціалом словесного служіння (здатністю вихвалити Творця). Отже, цілісна система релігійного світогляду пронизана міфопоетичним ставленням до неба, землі, води, вітрів, гір і рік як до «словесних сутностей».

³ Попович, М., (1998). *Нарис історії культури України*. Артек, Київ, с. 60-63.

⁴ Молитва Господня, (2002). *Православний молитовник*. Видавничий відділ УПЦ, Київського Патріархату, Київ, с. 27-28.

⁵ Юрій, М., (2006). *Релігієзнавство*. Дакор, Київ, с. 175-179.

⁶ Рафальський, О., Калакура, Я., Коцур, В., Юрій, М., (2020). *Антропологічний код української культури і цивілізації*. ПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, Київ. Кн.1, с. 190-213.

Словесний подвиг святих, що прославляються, розкриваються в семантиці їхніх імен. У гімнографічних текстах особистісний аспект образу святого передається через ономастичні метафори: «ім'я – знак особистості, виразник її індивідуальної неповторності»⁷.

Специфіка соціальної категорії в культурі пов'язана з уявленням про персонофіковану владу. Для носіїв традиційної культури таким суб'єктом постає верховний правитель. У давньоруській православній культурі це князь (цар), влада якого легітимізувалася церквою, але носіями культура царствена персона сприймалася як сакральна. Єднання князя (царя) і підданих фіксується в категорії «православне царство» (або «держава») – «цар – церква – люди». Семіотичний синтез міфопоетичних і християнських уявлень досягається в цій категорії внаслідок інтерпретації православного царства як «батьківщини», тобто землі предків, батьків. Семантика «батьківщини» поєднує спектр міфопоетичної образності: ідея верховенства, родинності і уявлення про батька як джерела життя.

Космологічні категорії, що утворюють хронотоп давньоруської православної культури («єдність неба і землі» «богослужбовий цикл») володіють спільним семіотичним маркером – «хрест», що несе в собі міфопоетичну семантику просторово-тимчасового взаємозв'язку. Антропологічні категорії («внутрішня і зовнішня людина», «словесне служіння») мають маркер-ім'я, що виступає в гімнографічних текстах як джерело міфопоетичної ономастичної метафорики. Соціальна категорія – «православне царство» має маркер «батьківщина», що акумулює в собі міфопоетичну образність, пов'язану з уявленням про рід і територію його споконвічного розселення⁸.

Потрійна вертикальна космологічна схема, яка започатковується космологічною традицією індоевропейських народів, прослідковується в словесності й образотворчому мистецтві християнського періоду давньоруської культури. Вертикальна модель світу – диференціація небесного, земного і підземного світів, їхньої висоти, широти і глибини – відбита в архаїчному міфопоетичному образі Світового дерева. Збереження в культурі Стародавньої Русі цього образу, наприклад, в апокрифічних (не канонізованих) текстах. Скажімо, у «Бесіді трьох святих» йдеться про злиття вертикальної космобудови із сакральним образом Світового дерева, яке у міфокulturі уособлює всі яруси Всесвіту.

Просторові характеристики – «глибина і висота», «довгота», «широта» – мали велике значення в апологетичних творах тих, хто обстоював восьмикутний-трискладовий Хрест. Літургічні джерела співвідношення просторових параметрів і Хреста розглядатимуться нижче. Важливо зазначити, що хрест, організовуючи космічний простір, успадковує семантичне наповнення Світового дерева: «Широта – розпростерті руки, довгота ж – стояння... Хрест Христа, крім того, має ще глибину і висоту: з напрямками одна вниз, а інша вгору. Ці чотири основи утворюють чотири кінці світу»⁹.

Семантиці старослов'янського слова «ріг» присвячена його стаття «До семантичних закономірностей у лексиці старослов'янської мови (ріг і його зв'язки)», у якій автор доводить, що «ці чотири основи Хреста» – спрямована дія, яка утримує сили всесвіту.

Символічна система, виражена в гімнографічних текстах, також поєднується з глибинними шарами культури. У гімнографічних текстах знайшли своє вираження «космологічні» уявлення християнських піснопісців. Хрест з'єднує й об'єднує небо і землю: «Твоїм Хрестом, Христе, єдині стали ангели і люди, і в єдності небо і земля веселяться»¹⁰.

Парадигматична будова текстів відображає цілісну символічну концепцію світобудови і місце людини в ній. У богослужбових текстах потрійний образ відповідає і просторовим космологічним ярусам, і ступеням духовного зростання людини. І саме в такій відповідності знаходить свою реалізацію в гімнографії ідея мікрокосму. Дія, що характеризує рух до ідеалу релігійного життя, поєднується з космологічною схемою. У кожному з трьох планів – розумовому, вольовому і чуттєвому – людині необхідно вирішувати своє завдання: «освіти нас світлістю Твоею,

⁷ Юрій, М., (2006). *Релігієзнавство*, с. 184.

⁸ Ортинський, І., (1988). *Хрещення, хрест і харизма України*. Рим, Мюнхен, Фрайбург, с. 157-159.

⁹ Юрій, М., Алексієвець, Л., Калакура, Я., Удод, О., (2012). *Україна найдавнішого часу – XVIII століття: цивілізаційний контекст пізнання*. Астан, Тернопіль. Кн. 1, с. 273-274.

¹⁰ Ортинський, І., (1988). *Хрещення, хрест і харизма України*, с. 161.

освіти нас міцністю Твоєю, утверди нас вознесінням Твоїм»¹¹. Потрійний характер хресної сили (трискладового Хреста) співвідноситься з потрійним складом «внутрішньої людини»: розум, душа і почуття: «волаю до Тебе, Хрест мій Пресвятий, ти мені освіти душу і розум, і слух, і уста, і мову, і подих, і очі до шляхів Царства Христового»¹².

Через потрійний образ розкриваються і вікові етапи людського життя – молодість, зрілість і старість. Як приклад можна згадати зображення волхвів на іконі «Різдва Христового» як потрійний образ основних періодів людського життя.

Цілісна символічна система визначає будову низки службових текстів. У цій системі виявляються такі тріади: небо, повітря/море, земля; висота, ширина, глибина; безсонячне світло, зоря, краса; розум, душа, тіло; освячення, освіта, ствердження.

Потрійний характер дії рівнів світобудови – надчуттєве сійво небесної твердині, видиме світло зорі і краса як земний прояв – співвідносяться з тринітарним богослов'ям Василя Великого, котрий розкриває специфіку Божественних іпостасей через дію: наказуюче первісне, життєстверджуюче і здійснюване.

Хрест у християнській культурі, подібно до архаїчного образу світобудови – Світового Дерева, – це спосіб життя у всій її повноті. У християнській ставрографії ми бачимо образотворче, пластичне втілення цієї ідеї. На відомій іконі Дионісія верхня частина Хреста оточена розумними сутностями, а в його уяві голова похованого старого Адама (небесний і підземний світ). По сторонах Хреста зображуються небесні світила – сонце і місяць. Хресту передують Богородиця й апостол Іоанн. Отже, Хрест організовує простір, поляризуючи верх і низ, право і ліво, день і ніч, чоловіче і жіноче¹³.

Зазвичай у контексті вивчення темпоральних уявлень, виражених у різних формах християнської культури, дослідниками розглядається співвідношення двох способів сприйняття часу: лінійного, пов'язаного з телеологічним осмисленням історії, і циклічного – архаїчного, пов'язаного з календарним і ритуальним циклом. Зазначається, що поряд з яскраво вираженим лінійним історизмом у культовій свідомості християнської традиції зберігається циклічне сприйняття часу.

Саме в гімнографічних текстах знаходить вираження така риса міфологічного світогляду, як «субстанціональне» сприйняття часу, у якому в конкретний момент часу актуальна вся сукупність часів. Не тільки розп'яття Христа, але і кожна євангельська подія, дні церковної пам'яті святих осмислюються субстанціонально в плані вічності¹⁴.

Аналіз джерел свідчить, що навколишній світ інтерпретується у формах православної культури не за принципом живе-неживе, а в інших міфологічних категоріях: «злякалося небо, і земля здригнулася, і засмутилося море»; «сповідають небеса славу Бога нашого»; «Веселіться, небеса, засурміть, основи землі, закричіть, гори, весело»¹⁵.

У системі символічних уявлень елементи всесвіту і природні об'єкти знаходять якість «словесності» як своє призначення: «ество безсловесне до словесного співу... ти спорудив» – прославляє церква мученика Маманта, якому, як сказано в житті, «із глибини землі з'явилося Євангеліє»¹⁶. Переказ про «природне», земне походження Священного Писання могло народитися в міфопоетичному світосприйнятті, у якому релігійна істина обіймає природний світ і життя людини.

Ця особливість світосприймання є найважливішою для розуміння природи культу. Усвідомлення культу – не тільки таємно здійснюваного священницького служіння, але всієї словесної служби – як онтологічної дії – розкривається в міркуваннях про богослужбовий статут у «Оповіданні про подорож отців Іоанна і Сафронія, на яке посилається В. Топоров. Він розмірковує

¹¹ Ортинський, І., (1988). *Хрещення, хрест і харизма України*, с. 161.

¹² Там само, с. 163.

¹³ Іларіон, (1990). *Трираменний хрест за скісним підніжком. Національний хрест України*. Вінніпег, с. 27-30.

¹⁴ Топоров, В., (1973). О космологических источниках раннеисторических описаний. *Труды по знаковым системам*. Т. VI, с. 114-115.

¹⁵ Успенский, Б., (2006). *Хрест и круг. Из истории христианской символики. Языки славянских культур*, Москва, с. 36.

¹⁶ Пиккио, Р., (2003). *Slavia orthodoxa. Литература и язык*. Знак, Москва, с. 123.

приблизно так: А що є красивого на небі, як не церковний чин, що поєднує небесне з земним. Чин у розумі, чин у почутті, той, хто здійснює чин, світ небесний, дбає про лад у Церкві. Свавільля і безлад (зумовлюють) у повітрі вихор, на землі землетрус, у морі хвилювання, у містах і будниках чвари, війни, у душах гріховність, у церквах нововведення і недотримання церковних канонів.

Хаосу, безладу протистоїть чин. Слово «чин» семантично поєднує світовий космологічний порядок, ритми часу, а також богослужбовий статут, ієрархічно організований собор ангелів, святих, ченців тощо. У зв'язку з цим доречно згадати, що центральний мотив так званого основного міфу, реконструйованого В. Топоровим, полягає в подоланні деструктивної стихії хаосу силою космічного порядку¹⁷.

«Словесна» природа світових стихій – води і землі – розкривається в текстах служб Водохрещення і Великої суботи: «Бачили Тебе води, Боже, бачили Тебе води й забоялись». Водохрещення Христа в Йордані осмислюється як освячення усїєї водної стихії, «водного єства»¹⁸.

Метафоричне уподібнення Христа сонцю – «Сонце правди» – знаходить пояснення в текстах, що оповідають про проходження Христа крізь світові стихії: сходження в надра землі, освячення водної стихії, проходження небесної твердині і з'явлення вогненної божественної природи. Христос, відповідно до змісту гімнографічних текстів, володіє стихіями світу.

Уявлення про сакральну природу істот, що володіють здатністю проходити крізь світові стихії, характерні для глибокої індоєвропейської архаїки. Образ проходження стихій відбитий у Псалтирі: «проидохом сквозь огонь і воду» (Пс. 65). Цей рядок використовується в богослужінні, наприклад, у службі сорока мучеників, що постраждали в Севастійському озері. Здатністю проходити світові стихії міфопоетичне світосприймання наділяло царів, уподібнюючи їх сонцю, що робить добове коло. Архаїчна метафорика, пов'язана з образом царя-сонця, служить у гімнографії формою вираження нового змісту – уявлення про царствену гідність Спасителя. Образ проходження стихій пов'язаний з ідеєю переходу, особливої присвяти, переродження.

Поняття «перехідні обряди», запропоноване Арнольдом ван Геннепом, зумовлено виявленням «феномена проміжного стану»¹⁹ в обрядах, що маркерують перехід людини чи людського колективу в нову якість. Народження, шлюб, зміна соціального статусу, інаугурація, смерть, ритуали, пов'язані з космологічними ритмами тощо були піддані вивченню як системи єдиного порядку. Було зазначено, що засоби досягнення переходу – подібні: «схема обрядів переходу теоретично складається з обрядів прелімінарних (відділення), лімінарних (проміжок), постлімінарних (включення)»²⁰.

Для нашого дослідження важливо, що ідея переходу зумовлює паралелі і тотожності у будь-яких обрядах не тільки на рівні послідовності чи подібності основних етапів, але і на рівні семантичного зближення. Інакше кажучи, тема переходу семантично поєднує різні церемоніали, наприклад, весільні і похоронні. А. ван Геннеп пише: «Зрештою, вони (обряди переходу) приймають форми обрядів умирання і відродження», підкреслюючи, що паралелізм не може бути пояснений запозиченням елементів, він зумовлений міфологічним уявленням про те, що перехід у новий стан подібний до переходу через смертний рубіж і відродження в новій якості²¹.

У православній традиції в контексті сполучення смерті, шлюбу і народження осмислюються праведна кончина християнина, чернечий постриг. Символічне і семантичне зближення народження, шлюбу і смерті знайшло відображення й у гімнографії.

Ми уже зазначали, що служби всіх церковних свят актуалізують тему єдності неба і землі, яка по-різному варіюється в текстах. Святі – представники земного світу, що досягли світу вищого – належать двом світам: «хоча преставилися від землі, але до небесного досягли і там з ангелами Трійці стоїте»²².

¹⁷ Топоров, О., (1998). *Передистория литературы у славян: опыт реконструкции*. Российский государственный гуманитарный университет, Москва, с. 58-60.

¹⁸ Пиккио, Р., (2003). *Slavia orthodoxa. Литература и язык*, с. 131.

¹⁹ Геннеп А. ван, (2002). *Обряды перехода: семантическое изучение обрядов*. Атея, Москва, с. 164.

²⁰ Там само, с. 165.

²¹ Там само, с. 127-129, 166.

²² Оргинський, І., (1988). *Хрещення, хрест і харизма України*, с. 163.

Одним із джерел образів і сюжетів гімнографії є агіографічні перекази. У текстах служби Успінню Богородиці відбитий переказ, відповідно до якого тіло Богоматері чудесним чином було віднесене на небо. Богородиця, як і Спаситель, тілесно проходить небеса.

У цих самих текстах чітко прослідковується тема шлюбу: «Тебе, Пречиста, як одушевлене небо, гідно приймають божественні поселення. І є світло прикрашена як наречена непорочна Царю і Богу». Шлюб – максимальний спосіб життя. Стихія єдності неба і землі розкривається в образах шлюбної радості: «небо и земля днесь совокупися»²³.

Таким чином, архаїчні погляди стають своєрідною мовою, формою для передачі нових уявлень. Завдяки інтеграції архаїчної семантичної моделі в систему християнського світогляду й образів релігійно-доктринальних, етичні, антропологічні і космологічні уявлення сполучаються в цілісну релігійно-символічну систему. Хрест як образ Всесвіту співвідноситься з образом хреста – життєвого шляху людини, що істотно для розуміння християнської агіології й антропології, а Христос асоціюється з сонцем і, відповідно, хрест виявляється символом як Христа, так і сонця.

Висновки. Виходячи з аналізу статті, варто зауважити, що особливу значущість набуває наукова зацікавленість витоків давньоруської культури. В цьому зв'язку зростає проблема виявлення в давньоруській культурі образно-символічних представлень про світ і людину, акумулюючих в собі соціокультурний досвід поколінь.

Образно-символічна система давньоруської православної культури, що увібрала в себе дохристиянську міфопоетичну образність, вивчалася як феномен синтезу, характерний для неписемної культурної спадковості. Однак саме писемність грала значну роль у сприйнятті східнохристиянської традиції в культурі Давньої Русі. Східнохристиянська трагедія спочатку формувалася в процесі історико-культурної взаємодії міфополітичної і християнської образності. Цим і обумовлювалася принципова можливість розуміння і творчого засвоєння християнської картини світу дописемної слов'янської культури в процесі її християнізації. В свою чергу, активне вкорінення східнохристиянської традиції, яка здійснювалася в процесі перекладу візантійських гімнографічних текстів на церковно-слов'янську мову привело до створення власне давньоруської гімнографії.

Список джерел

1. Бирилюк, О., (2010). Формування шлюбу в Київській Русі. Теорія та історія держави і права. *Філософія права. Часопис Київського університету права.* (4), с. 44–48.
2. Геннеп А. ван, (2002). *Обряды перехода: семантическое изучение обрядов.* Атея, Москва.
3. Лларіон, (1990). *Трираменний хрест за скісним підніжком. Національний хрест України.* Вінніпег.
4. Молитва Господня, (2002). *Православний молитовник.* Видавничий відділ УПЦ, Київського Патріархату, Київ, с. 27–28.
5. Ортинський, І., (1988). *Хрещення, хрест і харизма України.* Рим, Мюнхен, Фрайбург.
6. Пиккио, Р., (2003). *Slavia orthodoxa. Литература и язык.* Знак, Москва.
7. Попович, М., (1998). *Нарис історії культури України.* Арттек, Київ.
8. Рафальський, О., Калакура, Я., Коцур, В., Юрій, М., (2020). *Антропологічний код української культури і цивілізації.* ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, Київ. Кн. 1.
9. Топоров, В., (1973). О космологических источниках раннеисторических описаний. *Труды по знаковым системам.* Т. VI, с. 106–150.
10. Топоров, О., (1998). *Передистория литературы у славян: опыт реконструкции.* Российский государственный гуманитарный университет, Москва.
11. Успенский, Б., (2006). *Крест и круг. Из истории христианской символики.* Языки славянских культур, Москва.
12. Юрій, М., (2006). *Релігієзнавство.* Дакор, Київ.
13. Юрій, М., Алексієвець, Л., Калакура, Я., Удод, О., (2012). *Україна найдавнішого часу – XVIII століття: цивілізаційний контекст пізнання.* Астан, Тернопіль. Кн. 1.

²³ Бирилюк, О., (2010). Формування шлюбу в Київській Русі. Теорія та історія держави і права. *Філософія права. Часопис Київського університету права.* (4), с. 46–47.

References

1. Byryliuk, O., (2010). Formuvannia shliubu v Kyivskii Rusi. *Teoriia ta istoriia derzhavy i prava. Filosofiia prava. Chasopys Kyivskoho universytetu prava.* (4), s. 44–48.
2. Hienniep A. van, (2002). *Obriady pieriekhoda: siemantichieskoie izuchieniie obriadov.* Atieia, Moskva.
3. Ilarion, (1990). *Tryramennyi khrest za skisnym pidnizhkom. Natsionalnyi khrest Ukrainy.* Vinnipeh.
4. Molytva Hospodnia, (2002). *Pravoslavnyi molytovnyk.* Vydavnychi viddil UPTs, Kyivskoho Patriarkhatu, Kyiv, s. 27–28.
5. Ortynskyi, I., (1988). *Khreshchennia, khrest i kharyzma Ukrainy.* Rym, Miunkhen, Fraiburh.
6. Pikkio, R., (2003). *Slavia orthodoxa. Litieratura i yazyk.* Znak, Moskva.
7. Popovych, M., (1998). *Narys istorii kultury Ukrainy.* Artek, Kyiv.
8. Rafalskyi, O., Kalakura, Ya., Kotsur, V., Yurii, M., (2020). *Antropolohichni kod ukrainskoi kultury i tsyvilizatsii.* IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, Kyiv. Kn.1.
9. Toporov, V., (1973). O kosmolohichieskikh istochnikakh rannieistorichieskikh opisanii. *Trudy po znakovym sistiemam.* T. VI, s. 106–150.
10. Toporov, O., (1998). *Pieriedistoriia litieratury u slavian: opyt riekonstruksii.* Rossiiskii hosudarstviennyi humanitarnyi univiersitet, Moskva.
11. Uspienskii, B., (2006). *Kriest i kruh. Iz istorii khristianskoi simvoliki.* Yazyki slavianskikh kultur, Moskva.
12. Yurii, M., (2006). *Relihiieznavstvo.* Dakor, Kyiv.
13. Yurii, M., Aleksieievets, L., Kalakura, Ya., Udod, O., (2012). *Ukraina naidavnishoho chasu – XVIII stolittia: tsyvilizatsiinyi kontekst piznannia.* Astan, Ternopil. Kn. 1.